

„Císaři, co je císařovo, a Bohu, co jest Boží,“ aneb Rudolfův majestát pohledem Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka

„Give back to Caesar what is Caesar's and to God what is God's.“
The Letter of Majesty through the eyes of Vilém Slavata of Chlum
and Košumberk

Vojtěch Kuna

Anotace:

Tento text zkoumá vnímání Rudolfova majestátu významným českým šlechticem Vilémem Slavatou z Chlumu a Košumberka, který je známý především pro svou loajalitu k habsburskému domu v neklidné době kolem českého stavovského povstání. Cílem této práce bylo nalézt hlavní zdroje Slavatova nesouhlasného stanoviska k tomuto zásadnímu dokumentu českých dějin, který významně ovlivnil i jeho osobu, a zasadit ho do kontextu české šlechty počátku 17. století.

Klíčová slova / Keywords:

Rudolfův majestát – Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka – šlechta (1500–1700)
The Letter of Majesty – Vilém Slavata of Chlum and Košumberk – nobility
(1500–1700)

Není mnoho známějších českých šlechticů, kteří zapsali své jméno do širokého povědomí české společnosti stejně výrazně jako Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka. Jistě tomu napomohla jeho role vyhozeného při defenestraci roku 1618, ale také závratná kariéra, které později tento šlechtic původem z nemajetných poměrů dosáhl a již završil dlouholetým působením ve funkci nejvyššího kancléře Království českého. Jeho kariérní vzestup urychlila porážka stavovského povstání, kterému vydláždil cestu právě Rudolfův majestát.

Tato stať si neklade za cíl přinést faktografický přehled Slavatova jednání během zápasu o vydání Rudolfova majestátu, ale spíše zprostředkovat jeho názor na tento významný dokument českých dějin a s ním spojené problémy.¹ Výzkum se

1 Na tomto místě bych rád poděkoval za podnětné konzultace: PhDr. Jaroslavě Hausenblasové, Ph.D., Bc. Marku Palysovi, Janu Sklenářovi a rovněž své rodině. Mezi základní tituly k Rudolfovu majestátu patří: Jaroslav ČECHURA, *5. 5. 1609. Zlom v nejdelsím sněmu českých dějin. Generální zkouška na stavovské povstání*, Praha 2009; Jiří JUST, *9. 7. 1609. Rudolfův majestát. Světla a stíny náboženské svobody*, Praha 2009; Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1997; Petr VOREL, *Velké dějiny země Koruny české*, sv. 7, 1526–1618, s. 436–446; Kamil KROFTA, *Majestát Rudolf II.*, Praha 1909; Jiří MIKULEC – Zdeněk BENEŠ, *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*, Praha 2013, s. 68–70; Robert J. EVANS, *Vznik habsburské*

pokusil zasadit Slavatovy postoje do kontextu smýšlení katolické části tehdejšího světa české aristokracie a naznačit jejich možný původ. Za hlavní cíl si klade analyzovat, co konkrétně se Slavatovi na Majestátu přičilo, ale v samotném závěru hlavního textu je také upozorněno na vliv jeho názoru v pozdějších dobách.

Základním pramenem pro alespoň částečné poznání vnitřního světa Viléma Slavaty je tzv. historické sepisování, z něhož Josef Jireček vydal v druhé polovině 19. století dvoudílný výbor.² Tento hlavní pilíř byl doplněn o poznatky z dalších pramenů, jako například ze Slavatovy korespondence, pro toto období ovšem dost chabě zachované. Práce se tudíž opřela až o pozdější část dopisů zpětně reflektujících události roku 1609, dále i o Slavatův spis na obranu jezuitského řádu či o výsledky úředního jednání mezi jindřichohradeckou vrchností a tamějšími měšťany.³ Všechny zmíněné prameny vznikly se značným časovým odstupem a trpí tedy sebestylizací původce, která nám však může prozradit, jak Slavata vnímal sám sebe nebo jak chtěl být vnímán čtenáři oněch písemností.

Prostředí, ve kterém Slavata vyrůstal, bylo sice rozdělené, ale vesměs protestantské. Otec patřil k Jednotě bratrské, zatímco matka vyznávala luteránství.⁴ Služba u katolických pánů z Hradce společně se vzděláním, které mu platili, mladému šlechtici otevřela nové obzory. Následná první kavalírská cesta podniknutá Slavatou po raně barokní katolické Itálii poskytla šlechtici příležitost definitivně přehodnotit svůj systém hodnot.⁵ Koncem srpna 1597 v Čechách konvertoval ke katolicismu.⁶

monarchie 1550–1700, Praha 2003, s. 70–73; Václav BŮŽEK a kol., *Habsburkové. Země Koruny české ve středoevropské monarchii 1526–1740*, s. 102–106. Nutno je také zde na úvod vyjádřit lítost nad tím, že nevznikla plánovaná bakalářská práce N. N., *Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka. Apologeta katolické víry*, Bakalářská práce FF UK, Praha do systému zadáno 2011 (vedoucí Marie Koldinská), která se měla zaměřit na náboženské prožívání Viléma Slavaty.

- 2 Josef JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře království českého Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberku od l. 1608 do 1619. I. díl 1608–1609, 1618–1619*, Praha 1866; TÝŽ (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře království českého Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberku od l. 1608 do 1619. II. díl 1611, 1615, 1617–1619*, Praha 1868.
- 3 Jan MUK, *Vilém Slavata o Majestátu a mírovém jednání z roku 1646*, Sborník historického kroužku 29, 1928, s. 154–157; TÝŽ, *Vilém Slavata o Majestátu a mírovém jednání z roku 1646*, Sborník historického kroužku 30, 1929, s. 61–66; TÝŽ, *Vilém Slavata o Majestátu a mírovém jednání z roku 1646*, Sborník historického kroužku 31, 1930, s. 136–139; Josef HRDLIČKA, *Slavatova obrana jezuitského řádu a jeho představy o konfesijním uspořádání Čech z počátku dvacátých let 17. století*, Folia Historica Bohemica (dále jen FHB) 23, 2008, s. 225–249; TÝŽ, *Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590–1630)*, České Budějovice 2013.
- 4 Josef JIREČEK, *Leben des obersten Hofkanzlers von Böhmen Wilhelm Grafen Slavata*, Prag 1876, s. 3.
- 5 Thomas WINKELBAUER, *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, Český časopis historický (dále jen ČCH) 98, 2000, s. 514; Náčrt itineráře kavalírské cesty viz J. JIREČEK, *Leben des obersten Hofkanzlers*, s. 4.
- 6 Výběr literatury ke konverzi Viléma Slavaty: Josef JIREČEK, *Přestoupení Viléma Slavaty k církvi katolické*, Časopis katolického duchovenstva 3, 1862, s. 425–434; Marie KOLDÍNSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha 2001, s. 156–161; František TEPLÝ, *Proč se stal*

Kromě poprasku v tehdejší šlechtické společnosti se musel vypořádat také s hněvem zklamaného otce Adama. Ten sice nepatřil mezi fanatické stoupence českých bratří, ale přestup svého syna považoval za své i jeho selhání a nejednou syna v dopisech počastoval silnými výrazy.⁷ V této době Slavata též sepsal rozsáhlou apologii katolicismu, která se dochovala v 99 stránkovém opisu se Slavatovými vlastnoručními poznámkami a jež mimo jiné dokazuje, že v mládí rozsáhle četl náboženskou literaturu.⁸ Vilém, kterého ke konverzi dovedly především vnitřní pochybnosti, jež ho nutily klást si nepříjemné otázky, nevystupoval v této době proti svým bývalým souvěrcům příliš militantně, jelikož chápal, že jej rodiče, učitelé a duchovní vychovávali v takové víře, kterou sami považovali za pravou.⁹ Po přestupu ke katolictví Slavata pocítil úlevu a jako vyjádření svého dlouholetého obdivu k jezuitskému řádu zvolil jako svého zpovědníka právě jezuitu.¹⁰

Slavatovo myšlení se poté pohybovalo v jemných intencích tridentského katolicismu.¹¹ Pro Slavatu byla zásadní otázka spásy duše, což konvenuje dobovému standardu římských katolíků.¹² Myšlenka na ni snad patřila mezi jednu z motivací jeho další cesty do Itálie, během které byl 7. ledna roku 1600 společně s dalšími českými šlechtici přijat v Římě papežem Klimentem VIII.¹³

V této době však v Čechách kromě jiného jitřilo rány v konfesijně polarizované společnosti přijetí závěrů Tridentského koncilu (byť již několik let ukončeného). Slavata, jakožto „dobrý katolický šlechtic“, schvaloval minimálně ty méně problematické výsledky Tridentina.¹⁴ K výsledkům koncilu, kde se do konfliktu dostávaly pravomoce církve a císaře, neznáme jeho postoj. Možná se k nim vyjadřovat nemusel či opatrně balancoval na hraně dle toho, s kým právě komunikoval. Stav českého království se necítily povinny přijímat rezultát, na jehož vzniku se vůbec nemohly podílet a habsburští panovníci neměli motivaci navyšovat moc církevních hodnostářů v habsburské monarchii.¹⁵

Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka z českého bratra katolíkem, Sborník historického kroužku 13, 1912, s. 205–221; TÝŽ, *Proč se stal Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka z českého bratra katolíkem*, Sborník historického kroužku 14, 1913, s. 25–41, 171–181.

- 7 Slavata dokonce doufal, že by se na stejnou, dle něj správnou cestu víry, mohl vydat i jeho otec. M. KOLDINSKÁ, *Každodennost*, s. 157–159.
- 8 Její podrobný rozbor by snad mohl přinést detailní Slavatův pohled na Tridentský koncil i jeho závěry a jejich následnou aplikaci v praxi. T. WINKELBAUER, *Konfese a konverze*, s. 517–520.
- 9 M. KOLDINSKÁ, *Každodennost*, s. 156–158.
- 10 M. KOLDINSKÁ, *Každodennost*, s. 160.
- 11 Ke tridentskému koncilu ale i k jeho dopadům na církevní poměry v Království českém viz např.: Václav Drška – Drahomír Suchánek, *Církevní dějiny. Novověk*, Praha 2018.
- 12 T. WINKELBAUER, *Konfese a konverze*, s. 518.
- 13 Součástí skupiny českých urozenců byl i Jaroslav Bořita z Martinic. T. WINKELBAUER, *Konfese a konverze*, s. 515; J. JIREČEK, *Leben des obersten Hofkanzlers*, s. 4. Viz také Petr MAŤA, *Oslavy jubilejního léta 1600 v Římě a česká šlechta*, Jihočeský sborník historický 66–67, 1998, s. 111–117.
- 14 Jan OPOČENSKÝ (ed.), *Přehled náboženských dějin českých*, Praha 1912, s. 53–54.
- 15 Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667)*

Už císař Maxmilián balancoval na hraně ohledně konání synody, jež by řešila zavádění výsledků Tridentina v Čechách.¹⁶ Tě se nakonec český katolický klér dočkal díky arcibiskupovi Zbyňkovi Berkovi z Dubé roku 1605.¹⁷ Katolíci v řadách české šlechty viděli výsledky Tridentina spíše jako zbraň proti reformovaným církvím než jako změnu v církvi samotné a v uspořádání její správy.¹⁸ V Čechách ani ve zbytku habsburské monarchie nebyly závěry Tridentského koncilu přijaty. Habsburská Pietas Austriaca sice byla kritizována jako jen vnějšková, ale oteže nad církevní správou udržel ve svých rukou panovník – stát.¹⁹

Situace v království dále eskalovala. Nespokojenost privilegovaných obyvatel země s dlouho trvajícím válkou s Osmanskou říší a císařova neochota ji ukončit umocňovaly napětí v zemi. Roku 1608 propukl bratrský spor v habsburském domě naplno. Čeští stavové se přiklonili na Rudolfovu stranu výměnou za náboženskou svobodu. Císař tak krizi zakončenou Libeňským mírem ustál, ale v následujícím roce měl splatit stavům svůj dluh v konfesijní otázce. Dlouho se snažil s pomocí malé skupiny katolických příznivců vzdorovat, později alespoň zdržovat, ale rostoucí převaha stavů od května do července jej donutila svůj závazek splnit. Dne 9. července 1609 vydal listinu opravňující stavy ke svobodě vyznání tzv. České konfese.

Právě v klíčové době od počátku roku až do předání listiny stavům se ukázalo, jak je už tak málo početná česká katolická šlechta ještě více rozdělena. Na jedné straně stáli nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka a v té době nejvyšší zemský sudí Adam mladší z Valdštejna, kteří zastávali smírlivější postoj multikonfesijního světa časů Viléma z Rožmberka.²⁰ Druhá strana radikálních katolíků, v čele s nejvyšším kancléřem Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic, zahrnovala také Jaroslava Bořitu z Martinic a právě Viléma Slavatu z Chlumu a Košumberka, který byl v té době karlístejnským purkrabím za panský stav.

a protireformace v Čechách, s. 63; T. WINKELBAUER, *Konfese a konverze*, s. 479; Proti přijetí závěrů Tridentina se postavilo též katolické Španělsko ještě za vlády Filipa II., viz V. DRŠKA – D. SUCHÁNEK, *Církevní dějiny*, s. 159.

16 František VACEK, *Diecévní synoda pražská z r. 1605. Život církevní v Čechách s počátku sedmnáctého století*, Sborník historického kroužku, sešit 5, 1896, s. 28.

17 K jeho roli při konání pražské synody v roce 1605 především Anna SYSLOVÁ, „*My Zbyněk, z Boží milosti arcibiskup pražský, stolice svaté apoštolské legát, jeho milosti římského císaře rada nejvyšší, mistr křížovníků z červenou hvězdou...*“. *Aneb život pražského arcibiskupa doby rudolfínské*, Diplomová práce KTF, Praha 2022 (vedoucí práce Jaroslav Čechura), s. 79–85.

18 Aplikace tridentských opatření v praxi byla do značné míry závislá na dobré vůli světské vrchnosti. Konečná mozaika roztržitých a nerovnoměrných úspěchů nám ukazuje limity tridentické obrody katolické církve, která se dostala nejednou do konfliktu s ideou nastupujícího pojetí absolutistické vlády. Lze však tvrdit, že transformace církve do multikonfesijního světa raného novověku proběhla úspěšně a dala mu prostředky, jak obstojně zápasit s reformačními církvemi. V. DRŠKA – D. SUCHÁNEK, *Církevní dějiny*, s. 163, 168–171; F. VACEK, *Diecévní synoda*, s. 26.

19 A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 110–112.

20 Adam ze Šternberka byl nejvyšším purkrabím poměrně čerstvě od 28. května 1608.

Pozůstalost Adama ze Šternberka podlehla zubu času.²¹ Je však známé, že Adam ze Šternberka se sám snažil proaktivně hledat řešení vzniklé krize.²² Nejednou tak činil na osobních schůzkách s pány podobojí, ke kterým mu určitě kromě jeho úřadu usnadňoval přístup i jeho bratr Štěpán Jiří, jenž v protestantském táboře hrál nezanedbatelnou roli.²³ Pragmaticky si uvědomoval potřebu urovnání poměrů vyplývající z dlouhodobé konfesijní podoby českého království.²⁴ Svůj smířlivý postoj stvrdil, když svým podpisem na Majestátu nahradil v dobově ustáleném podpisovém schématu panovníkových listin autogram nejvyššího kancléře Lobkovice.²⁵

Dochované torzo pramenů po druhém významném umírněném katolíkovi, Adamu mladšímu z Valdštejna, především ten nejvýznamnější, jeho deník, podléhaly poměrně tvrdé autocenzuře politických postojů.²⁶ Víme, že Adam mladší z Valdštejna byl konvertita a vlažný katolík, který údajně podléhal přílišnému vlivu své manželky evangelického vyznání.²⁷ Jeho otec Jan byl výrazně nábožensky orientovaný, ale zemřel brzy a mladý Valdštejn snad i kvůli nedostatečné péči poručníků

-
- 21 Petr MAŤA, *Šlechtic v soukolí absolutismu. Politická činnost Adama mladšího z Valdštejna po Bílé hoře*, in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus* aneb sborník příspěvků, jež věnovali prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, Brno 1999, s. 480.
- 22 J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 457, P. VOREL, *Velké dějiny*, s. 438–439.
- 23 Petr MAŤA – Marie KOLDINSKÁ, *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997, s. 122–123. T. WINKELBAUER, *Konfese a konverze*, s. 480. Štěpána Jiřího ze Šternberka Krofta in: K. KROFTA, *Majestát*, s. 18 popisuje jako šlechtice nejasného náboženského vyznání, který později po Bílé hoře konvertoval ke katolictví. Snad i proto ho významný český historik 20. století označuje též za „muže nepřilíhly ryzí povahy“. Z počátku vedl protestantská poselstva k císaři později byl nahrazen Jáchymem Ondřejem Šlikem, především pro komunikační bariéru, která způsobovala jeho chabá znalost němčiny a pravděpodobně výše zmíněný malý zápal pro náboženskou otázku českých stavů. Papežští nunciové u pražského dvora ho naopak líčili jako jednoho z nejstrašlivějších kacířů, ale jejich pohled na české prostředí byl značně zkreslený. Zemřel 1625.
- 24 Pavel MAREK, *Die Rezeption des rudolfischen Majestätbriefs im Milieu des böhmischen katholischen Adels*, in: Jaroslava Hausenblasová – Jiří Mikulec – Martina Thomsen (edd.), *Religion und Politik im frühneuzeitlichen Böhmen. Der Majestätbrief Kaiser Rudolfs II. von 1609*, Stuttgart 2014, s. 121.
- 25 J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 458; P. MAŤA – M. KOLDINSKÁ, *Deník*, s. 362; Uvážlivý středový postoj zaujímá i postava Adama ze Šternberka v satíře o událostech roku 1608 a 1609. Naopak jeho bratr je v tomto díle *Pasquillus Bohemicus* vyobrazen jako radikální protestant. Jaroslav KOLÁR, *Zrcadlo rozděleného království*, Praha 1963, s. 161–162.
- 26 P. MAŤA – M. KOLDINSKÁ, *Deník*, s. 15; P. MAŤA, *Šlechtic*, s. 480.
- 27 Adam ml. z Valdštejna si 11. února 1592 vzal za první manželku svoji příbuznou evangeličku Alžbětu Valdštejnovou z Valdštejna. Přes nátlak katolických kruhů se ji nesnažil přimět konvertovat. Roku 1603 dokonce papežský nuncius označil jeho ženu za predikantku (hanlivé označení pro horlivou evangeličku) a komentoval též její nepřiměřený vliv na jejího manžela. Valdštejn byl také pro svou smířlivost k protestantům později kritizován Jaroslavem Bořitou z Martinic. Po Bílé hoře postoj mírně změnil a svou druhou ženu se snažil donutit konvertovat, což vedlo na čas i k odluce manželství. M. KOLDINSKÁ, *Každodennost*, s. 166–167; P. MAŤA – M. KOLDINSKÁ, *Deník*, s. 20, 29.

nevyjel na kavalírskou cestu.²⁸ Tento „starý a upřímný Čech“ neabsolvoval žádné univerzitní vzdělání a ovládal jen češtinu a němčinu.²⁹ V latině mu dělala problém i krátká spojení, oproti polyglotům, jako byli Slavata s Martinicem nebo Lobkovic, patřil opravdu spíše do časů Viléma z Rožmberka.³⁰ Snad i chybějící zkušenosti s raně barokní Itálií nebo Španělskem utvrdily jeho smírlivý charakter ochuzený o silné protireformační argumenty potridentského katolicismu.³¹

Brzy si tento šlechtic s dobovým označením „Dlouhý“ získal pověst královského úředníka zvláště úspěšného ve smířcích jednáních.³² Roku 1608 se stal nejvyšším zemským sudím.³³ Nemůže zůstat bez povšimnutí, že mezi jeho nejbližší přátele patřili nekatolíci Jan Rudolf Trčka z Lípy a Štěpán Jiří ze Šternberka, bratr nejvyššího purkrabího.³⁴ Adam ml. z Valdštejna měl, stejně jako Adam ze Šternberka, hojné množství nekatolíků mezi svými příbuznými, dokonce i mezi těmi blízkými. Pokračoval v konzervativním proudu české aristokracie, který neúspěšně bojoval s politickou a konfesijní radikalizací. Zároveň však vždy věrně setrval na straně habsburské dynastie i svého katolického vyznání, čemuž odpovídá i jeho role v událostech kolem vydání Rudolfova majestátu.³⁵ Znepokojovaly ho však okolnosti, za kterých k jeho vydání došlo. Spíše než nátlak na panovníka mu vadila nestabilita, jež stupňující konflikt mezi stavy a Rudolfem II. do země vnášel.³⁶ Obdobně umírněně postoje zastávali z katolických šlechticů též Ferdinand purkrabí z Donína, Jan z Klenového a Purkhart Točník z Křinic.³⁷

Druhá neústupná strana české katolické šlechty disponovala výhodou vyplývající z úřadu její čelního představitele Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, který jako nejvyšší kancléř Království českého patřil mezi malý okruh lidí s pravidelným přístupem k císaři.³⁸ „Vysoký hišpán“, jak mu bylo někdy přezdíváno, byl vychován v potridentském katolicismu a pevně věřil, že katolická víra je ta jediná pravá.³⁹ Pro

28 Tamtéž, s. 19.

29 Tamtéž, s. 18, 20.

30 Tamtéž, s. 20.

31 Tamtéž, s. 20.

32 Tamtéž, s. 19, 21.

33 Tamtéž, s. 21.

34 Tamtéž, s. 21. V jeho rezidenci v Josefské ulici na Malé Straně se téměř každodenně scházela společnost bez ohledu na konfesi účastníků, což začínalo být i na pražské poměry, čím dál pozoruhodnější.

35 P. MAŤA, *Šlechtic*, s. 481.

36 Marie KOLDINSKÁ, *Svět Adama mladšího z Valdštejna optikou jeho deníků. Příspěvek ke každodennosti a mentalitě renesančního aristokrata*, Folia Historica Bohemica 18, 1997, s. 135.

37 Jakub MALÝ, *Vymožení Rudolfova majestátu od stavů českých r. 1609*, Praha – Litomyšl, 1862, s. 55.

38 Kancléřem se stal během „zemětřesení“ v zemské vládě 24. srpna 1599, kdy bylo několik nekatolických šlechticů nahrazeno radikálními katolíky.

39 Pavel MAREK, *Die Rolle der spanischen Klienten aus den Reihen des böhmischen und mährischen Adels bei der Lösung des Bruderzwistes*, in: Václav Bůžek (ed.), *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608–1611)*. Opera historica 14, 2008, s. 200.

samotného Slavatu byl Lobkovic „pán velice horlivý v víře katolické“.⁴⁰

Lobkovicovo hluboce zakořeněné katolické vyznání kromě rodinného zázemí utužily i jeho kavalírské cesty po Itálii. Kulisy Apeninského poloostrova mu poskytl příležitost, aby zde přijal za svou nově se rodící barokní religiozitu.⁴¹ Jeho upjatý vztah k náboženství mu pomohly vypěstovat též cesty do Španělska, kde poznal pruderní katolickou morálku, již si osvojil.⁴²

V neústupném katolickém postoji pokračoval i po svém nástupu do funkce nejvyššího kancléře Království českého v roce 1599.⁴³ Už od studií v Padově pojilo Lobkovicе přátelství s Janem Jeseniem, který, stejně jako například další protestantský učenec Jan Kampanus, složil oslavnou báseň k Lobkovicovu sňatku s vdovou po nejvyšším purkrabím Vilémovi z Rožmberka – Polyxenou.⁴⁴

Postupem času rostlo kancléřovo protireformační úsilí.⁴⁵ Roku 1602 nechal horlivý kancléř vydat tzv. svatojakubský mandát proti pikartům, což zpětně ve svých pamětech ocenil i Slavata: „Všelijak se snažil, aby víru svatou katolickou v téměř království mohl promovírovati, a ten vzácný, pamětihodný počátek k tomu učinil, že jest majestát od krále Vladislava o Pikartích, kteříž se bratřími jmenují [...] od císaře Rudolfa obnoviti dal.“⁴⁶

Původně Lobkovic panovníkův příslib náboženské svobody učiněný během

40 Jan OPOČENSKÝ (ed.), *Přehled*, s. 55.

41 Pavel MAREK, *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna*, České Budějovice 2005, s. 85.

42 Tamtéž, s. 86.

43 K jeho prvním létům v úřadu: Karel STLOUKAL, *Česká kancelář dvorská. Pokus z moderní diplomatiky*, Praha 1931. Současníci mu vyčítali, že se pod jeho vedením česká panovnícká kancelář podobá více kněžské konzistoři než královskému úřadu dle: Zdeněk KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, Praha 1999, s. 63.

44 Z. KALISTA, *Čechové*, s. 63; Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, Praha 2016, s. 273; Ještě během stavovského povstání vybízela neúspěšně kancléřova manželka známého lékaře Jesenia, aby se vzdal císaři. V osobní účtě Lobkovicе chovali z protestantů např. i Karel starší ze Žerotína nebo Matyáš Borbonius. P. MAREK, *Svědectví*, s. 87.

45 Kancléřův silně negativní vztah k reformovaným církvím se však v klíčových momentech neprotíhal do jeho chování ke konkrétním lidem vyznávající odlišné náboženství než on. On i jeho manželka Polyxena zastávali přesvědčený protireformační pohled, ale zdaleka nebyl jejich vztah zalit takovou mírou nenávisti k protestantům, jak bývá běžně udáváno. Během vpádu Pasovských v roce 1611 v jejich paláci našli útočiště zraněný Jindřich Matyáš Thurn, Linhart Colona z Felsu, Jan Jiří ze Švamberka a další evangeličtí šlechtici. Po bělohorské porážce stavů nesčetněkrát kancléř i jeho žena intervenovali u císaře za značné množství odsouzených provinilců, a to bez ohledu na jejich blízkost manželům před povstáním. Činili tak dle společného přesvědčení: „Pomáhejte všem a všem prokazujte dobro. Postupem času však ochota pomoci přeci jen vychladla i pod tíhou kancléřova přesvědčení, že to právě vzbouření stavové ho v letech 1618 až 1620 pasovali do role svědka ztráty starého světa. Protireformační úsilí na panstvích lobkovickeho páru před rokem 1620 sice nebylo srovnatelné s těmi na martinických statcích, ale ani za úplně zanedbatelné považovat nelze. P. MAREK, *Svědectví*, s. 87–90.

46 J. JIREČEK (ed.), *Paměti I.*, s. 40–41.

vypjaté situace v habsburském domě nebral příliš vážně.⁴⁷ Na jaře roku 1609 navrhol zakročit proti neposlušným stavům vojensky i za cenu možné občanské války.⁴⁸ Nestrachoval se o lidské ani materiální škody a armádu stavů složenou z nezkušených rolníků považoval za slabou protiváhu v boji proti zoceleným císařským žoldněrům.⁴⁹

Jakýkoli ústupek nekatolickým stavům by podle Lobkovice poškodil autoritu katolické církve i panovníka.⁵⁰ Snažil se proto Rudolfovi pomáhat s oddalováním a negováním stavovských návrhů. Detailněji císař konzultoval své odmítavé stanovisko s pražským arcibiskupem, papežským nunciem Caetaním a několika dalšími teology. Kancléř s dobrým přístupem k panovníkovi snad ve svém postoji přejal argumenty zmíněných církevních autorit z okolí císaře.⁵¹ Dle Slavaty měl kancléř k Rudolfovi – ve snaze císaře od podpisu Majestátu odvrátit – pronést i tento odvážný výrok: „Jestliže Vaší Milosti Císařské pan bratr svým povolením bude se chtít do pekla dostat, tehdy se nenaděje, že Jeho Milost Císařská ráčí jej v tom následovati.“⁵² Lobkovic údajně padl před císařem na kolena s prosbou, aby stavovské opozici neustupoval.⁵³ Své kroky kooperoval s Jaroslavem Bořitou z Martinic a Vilémem Slavatou z Chlumu a Košumberka. Vzpruhu především na poli duchovním a teologickém jim dodávala skupina složená z pražského arcibiskupa Karla z Lamberku, papežského nuncia Caetaniho a některých dalších katolických teologů.⁵⁴

Poté, co císař Rudolf II. dne 9. července 1609 listinu garantující stavům náboženskou svobodu vydal, Lobkovic ve svém boji za svatou víru katolickou nepřestal pokračovat. Odmítl Majestát podepsat, čímž porušil svoji úřední povinnost.⁵⁵ Protestantští stavové tento jeho přestupek nenechali bez povšimnutí a definitivně navenek propukl spor stavy versus Lobkovic.

Tento konflikt nám zanechal cenné prameny, jednak supliku stěžujících si stavů

47 Pavel MAREK, *Die Rolle*, s. 195.

48 J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 452; P. MAREK, *Die Rezeption*, s. 122–123.

49 Pavel MAREK, *Die Rolle*, s. 198. Je možné, že situaci hodnotil i správně a císařští by nezkušené stavovské síly porazili, ale dlouho nebyla možnost, jak mustruňk zkušených vojáků financovat. V tomto případě by císař musel sáhnout do vlastních soukromých financí, což razantně odmítl.

50 P. MAREK, *Die Rezeption*, s. 197.

51 Tamtéž, s. 196.

52 J. JIREČEK (ed.), *Paměti I.*, s. 361.

53 J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 456; Nebyl jediný, kdo ve vypjaté situaci vystoupil z klidného ceremoniálu císařského dvora. Papežský nuncius Caetani vyhrožoval císaři exkomunikací, pokud Majestát vydá. P. MAREK, *Die Rezeption*, s. 126.

54 J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 450.

55 Podepsat odmítl též první sekretář Jan Mencl, jehož podpis nahradil autogram druhého sekretáře české kanceláře Pavla Michny z Vacínova. Stejně se tak později událo i u vydání Majestátu pro Slezsko, který též kancléř Lobkovic i sekretář Mencl nepodepsali. M. RYANTOVÁ, *Polyxena*, s. 277, 281; K. KROFTA, *Majestát*, s. 21; Jaroslav ČECHURA – Alena ČERNÁ, *Stavy kontra Popel z Lobkovic. Letní spor roku 1609*, Časopis Národního muzea, Řada historická, 176, č. 3–4, s. 194.

císaři, ale především dupliku kancléře zachycující Lobkovicovu obhajobu před panovníkem. Ve své apologii z 12. srpna 1609 Zdeněk Popel napsal například: „Kdež také i toho dokládají, že bych žádosti jich na Vaší císařskou Milost v příčině náboženství pod obojí vznešené překážel, a abyste, Vaše císařská Milosti, svým zámluvám dosti činiti a toho artikule o náboženství tvrditi neráčili, na odpor se stavěl, a jest Vaší císařské Milosti dobře vědomé jsou, kterým duchovní lidé nejlépe jí rozumějí a jím k uvážení náležejí. Já pak, jakožto světskej, že jím nerozumím...“, kde se snaží poukázat na to, že náboženskou problematikou by se měli zabývat duchovní, kteří jí rozumějí nejlépe.⁵⁶

Stavové jeho chování kritizovali z mnoha důvodů, paradoxně však nesplnění úřední povinnosti s nepodepsáním Majestátu se věnovali jen poměrně málo. Lobkovic se v této záležitosti vydal napospas panovníkově milosti se slovy: „Nebo že sem se v Majestátu jim od Vaší císařské Milosti daném nepodepsal, toho v omluvě své Vaší císařské Milosti jisté příčiny předešle sem přednesl, při čemž také od Vaší císařské Milosti milostivě sem zůstaven.“⁵⁷ Své rozhodnutí nepodepsat Majestát se snažil s omluvou vysvětlit i stavům podobojí, což císaři dokládal takto: „Tolikéž i pánům stavům skrze nejvyššího pana purkrabí v tom se omluvil a té naděje sem, že mi to na zlou stránku vykládáno nebude, nebo se Pána Boha dokládám, že sem v tom nic scestného a proti ním nepřátelského a škodného neobmýšlel.“⁵⁸

Vadila jim též údajná manipulace panovníkem ze strany Lobkovice ve věci uznání náboženské svobody. Na tu kancléř reagoval slovy: „Pány tak stavy pod obojí tohoto království abych s Vaší císařskou Milostí v nedorozumění uvozovati, k outratám a k obmeškání přivésti, ano i pro náboženství za nepřítel / jich se postavovati měl, toho při mně není.“⁵⁹

Zvlášť své rozhořčení protestantští stavové věnovali činnosti a personálnímu obsazení pod vedením Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic. To se propsalo i do dobové satiry *Paškvil z Říma poslaný*, kde je celý personál české kanceláře včetně kancléře označen jako: „šelmy přelívané, s kurvy synové, tyranné“.⁶⁰ Kancléř na nařčení stavů reagoval takto: „Z strany osob kancelářských, že sem na větším díle mezi jesuvity vychované dosazoval a od těch že by mnohé tajnosti duchovním vynášeny byly, / i to mohu za odpověď dáti, který jsem já fedroval, že sem při nich toliko hodnosti ušetřoval. A aby se jaké tajnosti od nich vynášeti měly, o tom vědomosti nemám žádný.“⁶¹

56 J. ČECHURA – A. ČERNÁ, *Stavy*, s. 199, 213.

57 Tamtéž, s. 213.

58 Tamtéž, s. 213.

59 Tamtéž, s. 213.

60 J. KOLÁR, *Zrcadlo*, s. 170.

61 Lobkovic též zmiňuje, že kdyby někdo o takovém jednání věděl, má uvést konkrétní jména: „Pokud by pak kdo o kterém co tak neslušného věděli, a to vyjeveno a vyhledáno bylo, aby jmenovali věděl bych se k němu jako podle zasloužení zachovati.“ J. ČECHURA – A. ČERNÁ, *Stavy*, s. 213.

Proč ale tento muž systému nesplnil svou úřední povinnost? Lobkovic, který na rozdíl od ostatních šlechticů té doby neholdoval běžným zálibám urozenců, jako byl např. lov, hry nebo alkohol, nalézal místo duševní relaxace právě v katolických svatostáncích.⁶² Slavata ve svém spisování na postoj Zdeňka Popela pamatoval takto: „Kniže Lobkovic, tehdáž nejvyšší kancléř Království českého při Jeho Milosti Císařské poníženou svou omluvu přednesl, že uznává to proti svědomí svému býti, kdyby se v témž majestátu, pravé svaté víře katolické tak hrubě škodlivému, podepsati měl.“⁶³ Argument o rozporu jeho svědomí s podepsáním Majestátu můžeme brát vážně i na základě Lobkovicovy fixace na spásu jeho duše, typickou pro rodící se barokní zbožnost.⁶⁴

Svůj postoj Lobkovic konzultoval s katolickými teology, což zmiňuje i Slavata ve svých Pamětech: „uradivše se o to s učenými duchovními lidmi, v svědomí svém to nachází, že toho majestátu proti víře své ublížení svědomí svému nijakž podepsati nemůže.“⁶⁵ Pravděpodobně na základě tohoto se ve výše zmíněné satíře zmiňuje, že Lobkovic byl ke svému jednání naveden jezuitu.⁶⁶

Dle Slavaty Lobkovicovi vadilo také vynucení Majestátu na císaři. Stejná argumentace se objevovala i u katolických právníků, s nimiž byl prostřednictvím papežského nuncia kancléř v kontaktu.⁶⁷ Jak napsal Baker ve své práci o kancléřově synovi Václavu Eusebiovi, Zdeněk Popel z Lobkovic se ono léto roku 1609 zachoval „more royalist than the king“, když svým jednáním hájil de facto postavení panovníka a katolické vyznání.⁶⁸

Druhým významným zastáncem radikálně katolických postojů byl v zápase o Majestát Jaroslav Bořita z Martinic. Pozdější nejvyšší purkrabí po sobě mnoho pramenů nezanechal. Jeho soukromou pozůstalost semlelo soukolí dějin.⁶⁹ Z toho mála, co se dochovalo, je zřejmé, že nesmířlivých postojů vůči nekatolíkům nabyl už v mládí během studií u jezuitů.⁷⁰ Jeho prožívání katolické víry bylo výrazně ovlivněno cestou

62 P. MAREK, *Svědectví*, s. 100.

63 J. JIREČEK (ed.), *Paměti II.*, s. 147.

64 Jeho obavy o spásu dokládá i tento zápis z jeho deníku: „Strach ze smrti otrásá mnou, když denně hřeším a nečiním pokání. Smiluj se nade mnou, Bože, a zachraň mne, neboť v pekle není vykoupení. Bože spas mne ve svém jménu a osvobod' mne ve své moci, neboť v pekle není vykoupení. Smiluj se nade mnou, Bože, a zachraň mne...“ P. MAREK, *Svědectví*, s. 101.

65 J. JIREČEK (ed.), *Paměti I.*, s. 370–371.

66 J. KOLÁR, *Zrcadlo*, s. 170.

67 Viz Silvano GIORDANO (ed.), *Le istruzioni generali di Paolo V ai diplomatici pontifici 1605–1621*, I–III, Tübingen 2003, zde zejména II, s. 713–773.

68 Baker však nesprávně uvádí, že Lobkovic byl jediný, kdo odmítl Majestát podepsat. Zcela opomíjí sekretáře Mencla nebo spory o podepsání tzv. Porovnání. Thomas BAKER, *Václav Eusebius z Lobkovic (1609–1677). Military Entrepreneurship, Patronage, and Grace*, Austrian History Yearbook XIV, 1978, s. 37.

69 P. MAŤA, *Šlechtic*, s. 480.

70 Josef KADERÁBEK, *Nerovný boj o víru. Páni z Martinic a rekatolizace města Slaný (1600–1665)*, Praha 2018, s. 42.

do Říma v roce 1600 k příležitosti svátku Svatého roku, jíž se účastnil i Slavata.⁷¹

Už poté, co v roce 1602 převzal od poručníků dědictví po otci, započal na svých statcích s protireformací. Později ho dokonce nekatoličtí stavové obviňovali z uplatňování fyzického násilí proti nekatolickým poddaným.⁷² Roku 1609 se horlivost Martinice prokázala naplno, když ostře vystupoval proti nastolení náboženské svobody. Svůj postoj k podepsání oné „Amnestie“ formoval Martinic v diskuzi se Slavatou a oba se o něm radili s kancléřem Lobkovicem i s „duchovními katolickými, pobožnými a učenými lidmi“, kteří dle nich byli jediní, jíž měli rozhodovat o církevních záležitostech.⁷³

Hlavní trojici obránců katolické víry v Čechách dotvářel světlavý muž s bradkou a knírem, náš protagonista Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka. Sám sebe považoval za horlivého katolíka.⁷⁴ Jako takového ho uráželo, že na pořádek v království mají dohlížet zejména nekatolické stavy.⁷⁵ To by mohl vyrozumět i čtenář nejstaršího dochovaného pramene, ve kterém je zachycen Slavatův pohled na Majestát a jenž pochází z počátku dvacátých let 17. století, kdy jihočeský šlechtic sepsal apologii jezuitského řádu. Ovlivněn vlastními zkušenostmi s dalším vývojem náboženských poměrů v království i výsledkem stavovského povstání se velmi kriticky vyjádřil k možnosti Majestátu řešit tehdejší náboženské problémy v zemi.

Podle názorů zaznamenaných na stránkách jím sepsané jezuitské apologie snižovalo účinnost „nešťastného“ či „pekelného“ Majestátu jeho vynucení „mocí válečnou“, které bylo neštěstím jak pro císaře Rudolfa II., tak pro České království a vadilo např. i kancléři Lobkovicovi. Kvůli vyvzdorování Majestátu a také nejednotnosti příznivců podobojí neměl dokument garantující náboženskou svobodu dle něj šanci na úspěch.

Spíš než okolnosti, za nichž byl vydán, mu dokonce více vadil obsah privilegia, který bral jako bezprecedentní porušení dosavadních konfesních poměrů v Království českém, neboť vedle jedné víry, jejíž dva směry se podle něho lišily pouze podobou přijímání svátosti oltářní, legalizoval vyznání, která se odlišovala mnohem výrazněji.⁷⁶ Historickými argumenty dokládal svůj odpor proti odevzdání dolní konzistoře a pražské univerzity do správy evangelických stavů. Majestát, jenž legalizoval

71 Kromě návštěvy baziliky sv. Petra se mu dostalo také pocty v podobě audience u papeže Klimenta VIII. Během té mu bylo uděleno odpustkové privilegium pro oltář sv. Ondřeje, který nechal Martinic nově zbudovat v rodové kapli chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Významným prvkem zbožnosti Martinicovy ale také Slavatovy byl výrazně orientovaný protireformační kult Panny Marie. Roku 1610 spolu s Vilémem Slavatou z Chlumu a Košumberka vykonal pouť do Staré Boleslavi, kde se společně poklonili Palladiu země české, významnému mariánskému milostivému obrazu. J. KADERÁBEK, *Nerovný boj*, s. 47–48.

72 J. KADERÁBEK, *Nerovný boj*, s. 42.

73 J. JIREČEK (ed.), *Paměti I.*, s. 407.

74 J. JIREČEK (ed.), *Paměti I.*, s. 391.

75 Tamtéž; Posílení vlivu stavů na církevní správu a vysoké školství viz např. Julius GLÜCKLICH, *O pravomoci dané defensorům na sněmu roku 1609*, Praha 1913.

76 J. HRDLIČKA, *Víra a moc*, s. 269.

nově Českou konfesi, se nemohl u žádného katolíka dočkat kladného přijetí.

Ve své obraně jezuitů zmiňuje jako hlavní úskalí Majestátu také absenci papežského povolení a chybějící podpis nejvyššího kancléře Českého království.⁷⁷ Absence souhlasu papeže měla údajně vadit i Lobkovicovi s Martinicem.⁷⁸ Závěrem své apologie Tovaryšstva Ježíšova dokládá i tradiční věrnost utrakvistů papežskému stolci, která dle něj trvala až do vydání Majestátu. Tím byla ve Slavatových očích narušena nejen církevní autorita, ale došlo jím také ke zpronevěře královské moci.⁷⁹

Byl to právě Majestát, který zaručil svobodu vyznání Jednotě bratrské a kalvinistům, které považoval za největší škůdce řádu a práva v zemi.⁸⁰ Slavata věřil v nemožnost existence náboženské svobody, v čemž ho utvrzoval nejen tradiční postoj katolické církve, ale také konfesijní praxe na území Svaté říše římské. Situace nastolená Majestátem vedla v jeho očích k českému stavovskému povstání. Touhu po nastolení náboženské svobody měl spíše za anomálii, jelikož ji neuznávali ani němečtí reformátoři.⁸¹ Bez povšimnutí nemůže zůstat ani skutečnost, že Slavata považoval myšlenku náboženské svobody za počátek nestability už v roce 1597, jak se lze dočíst v jednom z dopisů, v němž otci vysvětluje důvod své konverze.⁸²

Základ Slavatovy kritiky tkvěl ve vměšování se světských osob do církevních

77 J. HRDLIČKA, *Slavatova obrana*, s. 237–238.

78 Tuto informaci uvádí Jireček in J. JIREČEK, *Leben des obersten Hofkanzlers*, s. 7, jinde se mi nepodařilo ověřit.

79 Tamtéž, s. 238.

80 J. HRDLIČKA, *Slavatova obrana*, s. 242; Svůj postoj ke kalvinismu vyjádřil též ve svém dalším spise: *Vypsání kalvínského ducha v Frankreichtu, Engellandu, Niderlandu, v Němcích, v Čechách, v Moravě, Slezsku, také v městech, všechno pod patentem náboženství a svobod* (Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Slavatů z Chlumu a Košumberka, kart. 13, fol. 476–486), kde například napsal: „Kalvína duch, narozený v pekle, francouzským masem oděný, jest od přirození pyšný.“ (fol. 476) nebo „Kalvína duch jest potvorou a divem přirození, všelijaké vyvrácení spravedlnosti a vykořenění císařstva a panování.“ (fol. 477). Kalvínovo učení bylo obecně považováno za škodlivější než Lutherovo, což vedlo k mírnému sblížení katolíků s Luterány. K. KROFTA, *Majestát*, s. 17–18; Luteránství s katolictvím do jisté míry spojovalo i učení jeho zakladatele o dvou říších a přezíravý pohled na ostatní protestanské církve či konzervativní postoj k respektu k světským autoritám. Rovněž je pojila i v luteránství otevřená moc světských osob nad církevní organizací a v katolických zemích od středověku rostoucí tato praxe. Miloš POJAR, *Reformace a protireformace ve střední Evropě. K náboženské toleranci v 16. a 17. století*, in: Milan Machovec (ed.), *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, Praha 1995, s. 49.

81 J. HRDLIČKA, *Slavatova obrana*, s. 245; Například Augspurský náboženský mír roku 1555 poskytoval náboženskou svobodu jen zemským vládařům a rytířům, kteří se řadili mezi stoupence Invarianty z roku 1530 a Melancthonem opravené Variaty z roku 1540. Často se pod ochranu augsburského vyznání uchýlovali i vyznavači tzv. reformní církve, kalvinismu. Ti stejně jako novokřtění a antitrinitáři neměli svobodné vyznávání svého náboženství garantováno. Dále toto tvrzení může též podepřít skutečnost pronásledování Filipistů ze strany ortodoxních luteránů. Roku 1574 byli Filipisté vyhnáni z Wittenbergu, řada z nich byla uvězněna, někteří dokonce popraveni. Jakékoliv jiné reformační projevy odsuzovala i Helvétská konfese. Miloš POJAR, *Reformace a protireformace*, s. 51–53, 58.

82 František TEPLÝ, *Proč se stal Vilém Slavata*, s. 208.

záležitostí.⁸³ Deklaroval to v apologii například v této pasáži: „Již dávno předtím, anobř vždycky byl tento lid katolických smysl, že žádná světská vrchnost nemá toho práva, aby mohla lecjakémus náboženství bez rozdílu, jak by se líbilo, svobodu a průchod dávat.“⁸⁴ Velmi obdobně zní i tento úsek jeho paměti: „Předně, jsouce oni v katolické víře v tom vyučení, tak a nejináč věřili, že jim jakožto světským leykům v duchovních věcech nařizovati a jaká práva ustanovovati nepřisluší a nenáleží.“⁸⁵ Ve Slavatově postoji se zrcadlí biblický princip rozdělení světských a církevních záležitostí. Evangelium svatého Marka praví: „Dejte tedy císaři, co je císařovo, a Bohu, co jest Boží.“, jak výstižné pro základní princip ve Slavatově pohledu na povolování náboženské tolerance světskými autoritami.

Proč Slavatovi nevadila situace nastalá po potlačení stavovského povstání, kdy císař – světská osoba Ferdinand II. – ustanovil jedno povolené náboženství?⁸⁶ Lze usuzovat, že především proto, že mu to přišlo správné. Sám byl přesvědčený katolík, a proto šíření i ochranu katolictví považoval za jednu z panovníkových úloh.

Už v roce 1597 v dopisech svému otci psal toto: „Císařové, králové, knížata a jiný monarchie [monarchové] víru křesťanskou nejprve přiavě, jakou víru jsou drželi a k jaký poddaný svý vedli? Jistě nejinou než tuto pravou, katolickou, římskou,

83 Proč Slavatovi nevadilo tedy i nevyhlášení dekretů Tridentina Habsburky? Jak bylo napsáno výše, nemáme dostatečné množství pramenů mapující jeho přístup k tomuto problému. Slavata nerozporoval ani zavedení jednoho povoleného náboženství panovníkem po Bílé hoře, a to především proto, že to považoval za správné a viděl v takovém ustanovení obnovení starých pořádků.

84 J. HRDLIČKA, *Slavatova obrana*, s. 242.

85 J. JIREČEK (ed.), *Paměti I.*, s. 407.

86 Ještě na sklonku života mezi rokem 1651 a 19. lednem 1652 napsal svému bratranci Kryštofovi v dopise vyzývajícím ho ke konverzi a návratu do Čech toto: „abyste VMti zanechajíc bludův k víře sv. katolické samospasitedlné se obrátiti a do vlasti své se navrátiti ráčili, jest to ode mě psáno za tou příčinou, poněvadž JMtCská král a pán náš nejmilostivější ráčí to nařizovati a chtíti míti, aby v Království Českém a v vlasti naší všickni jak páni obyvatelé tak i poddaní též víře katolické se přidrželi...“, František TEPLÝ, *Vilém Slavata vybízí svého bratrance Kristofa Slavatu k návratu do církve katolické a do Čech*, Sborník historického kroužku 18, 1917, s. 65–66. Ke změnám vyznání mezi Slavatovými příbuznými viz také Josef HRDLIČKA, *Konverze mezi příbuznými Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka*, *Historica Olomucensia* 62, 2022, s. 60–78. Slavata pravděpodobně potlačoval ve svém vnímání královské hodnosti její kvazi kněžský aspekt. Slavata vítal, když Ferdinand II. roku 1617 během české korunovace přijímal pod jednou. Chybně totiž interpretoval přijímání panovníka jako posthusitskou tradici. Ve skutečnosti se však týkala duchovního postavení panovníka. Jiří HRBEK, *Rituál jazyka – jazyk rituálu. Příspěvek k politické komunikaci raného novověku na příkladu českých barokních korunovací*, *Folia Historica Bohemica* 22, 2006, s. 231. K spirituálnímu rozměru panovníka v českém a středoevropském prostředí též Jiří KUBEŠ, *Trnitá cesta Leopolda I. za říšskou korunou (1657–1658). Volby a korunovace ve Svaté říši římské v raném novověku*, České Budějovice, 2009, s. 56–59; Štěpán VÁCHA, „Mutatio Vestis“ v korunovačním ceremoniálu českých králů z rodu Habsburků v 16. až 18. století, *Folia Historica Bohemica* 22, 2006, s. 251–265 nebo Jiří HRBEK, *České barokní korunovace*, Praha 2010. Obecně a především pro období středověku viz Ernst KANTOROWICZ, *Dvě těla krále. Studie středověké politické teologie*, Praha 2014; Jean Paul ROUX, *Král. Mýty a symboly*, Praha 2009; Marc BLOCH, *Králové divotvůrci. Studie o nadpřirozenosti královské moci, zejména ve Francii a Anglii*, Praha 2004.

kteřá až podnes v čistotě trvá...⁸⁷ Samotný motiv ochrany pravé víry vystupoval do popředí při korunovaci českého krále, během rituálu opásání či předání meče.⁸⁸ Další příklad je spjatý s aktem korunovace nového panovníka Svaté říše římské, když musel nastávající císař souhlasit s tím, že bude chránit katolickou církev z pozice svého titulu.⁸⁹

Slavata ve své apologii dále uvádí: „Svoboda věřiti co by se komu líbilo, božskému i císařskému právu, též duchovních sněmův ustanovením zjevně odporuje, obcem i královstvím že jest velmi škodlivá a jedovatá, netoliko proto, že spasení duší odjímá, ale že i obecní pokoj zkormocuje.“⁹⁰ Podobné teze o narušení pořádku prostřednictvím Majestátu zhruba o deset let později uvedl ve svém historickém spisování, když si k vydání tohoto dokumentu zapsal: „J. M. císaře Rudolfa, krále a pána svého k dání jim toho nešťastného majestátu ku provozování svého bludného náboženství mocně přivedli, a tudy čím dále tím více svatou církev katolickou římskou s případnostmi jí náležitými všelijak potlačovati a novotné bludy a sekty vzdělávati a fedrovati, jak nejvíce uměli a mohli, se snažili.“⁹¹ Jednoznačně zde vyplývá, že obsah dokumentu považoval za škodlivý „Bohu a choti jeho, církvi svatě katolické,“ ale také císaři jakožto vrchnosti.⁹²

Na podzim roku 1609 protestantští stavové vyvíjeli nátlak na Viléma Slavatu i na jeho přítele Jaroslava Bořitu z Martinic, aby podepsali Porovnání, dokument upřesňující obecné zásady Majestátu.⁹³ Při vzpomínání na tuto situaci si Slavata do svých pamětí zapsal mimo jiné tuto výtku: „A přečtouce s pilností ten spis, to jsou poznali, že se tu náboženství a duchovní věci dotýče, poněvadž defensí od pánův pod obojí samých pro náboženství jich nařízena byla, a proto oni jsou J. M. C. k tomu přivedli, že jim ten majestát na svobodné provozování náboženství jich dle konfessí české od sebe dáti, též konsistoř dolejší pražskou a akademii slavné paměti císaře Karla IV. pustiti a v moc uvésti i mnohé případnosti povoliti, potvrditi a ve všech potřebných artikulích, náboženství jich se dotýkajících, opatření učiniti ráčil, jakož to v té amnistii obšírněji se ukazuje.“⁹⁴ Názory zachycené

87 Dále pokračoval svou argumentaci takto: „Čtouc jeden v historijích kolik z východních krajin Theodosiů, kolik z západních Carolů, kolik Eduardů z Engelandu, Ludvíků z Frankrejchu, Hermigaldů z Hišpanie, Henriců z sazsky země, Venceslaů z tyto naší Český země, Leopoldů z Rakous, Stephanů z Uher se nachází, kteří všichni tuto katolickou římskou jakožto pravou Kristovou a apoštolskou církev věřili, drželi a jiný k ní přidrželi a vedli!“ F. TEPLÝ, *Proč se stal Vilém Slavata katolíkem*, s. 38.

88 Český král později v období baroka dokonce během korunovace dvakrát přísahal ochranu církve. J. HRBEK, *Rituál jazyka – jazyk rituálu*, s. 222, 230.

89 Skutečnost je, že to od pol. 16. století sami kurfiřti brali za prázdnou proklamaci. J. KUBEŠ, *Trnitá cesta Leopolda I.*, s. 56.

90 J. HRDLÍČKA, *Slavatova obrana*, s. 242.

91 J. JIREČEK (ed.), *Paměti I.*, s. 395–396.

92 Tamtéž, s. 391.

93 Julius GLÜCKLICH, *Koncept Majestátu a vznik Porovnání*, ČČH 23, 1917, s. 110–128.

94 J. JIREČEK (ed.), *Paměti I.*, s. 407–408, 414; J. MUK, *Vilém Slavata o Majestátu*, s. 138;

v jeho pamětech tak korespondují s těmi, jež uvedl v zhruba o deset let starší obraně Tovaryšstva Ježíšova.

Slavatovi byla na Majestátu trnem v oku i pasáž týkající se ustanovení defenzorů a již zmíněného předání konzistoře a univerzity do rukou evangelických stavů, k čemuž ve svých pamětech mimo jiné poznačil i rozhořčení nad nárůstem vlivu nekatolíků: „Kdežto v dotčeném artikuli osobám pod obojí, k konfessí české se přiznávajícím, a defensorům nad dolejší konsistoří a akademií pražskou jak se v duchovních a náboženství se dotýkajících věcech lidem světským moc dává, jakého náboženství soudy a kdo soudcové k rozsuzování věcí duchovních se ustanovují...“⁹⁵

Pokračoval bédováním nad situací katolické šlechty: „...jaká nová a jim katolíkům žalostná práva vyměřují, že netoliko světské ale také duchovní osoby a všickni kněží etiam in causis personalibus státi, odpovídati a ortele podnikati se podrobují. Naposledy jak se na všecky je pro ne zadosti tomu přetěžkému jhu učinění hrozné pokuty ukládají.“⁹⁶

Lamentaci nad pozicí katolíků v řadách české šlechty se základem pro odmítnutí Porovnání, zakončil takto: „...to vše každý rozumný a pobožný člověk, upřímný a horlivý katolík, při sobě zdravě rozvážíc souditi může. Z těch tedy a jiných dostatečných příčin při sobě jsou uznali, že takové opatření na ujmu a škodu víry jejich katolické a proti právům duchovním se vztahuje.“⁹⁷

Snad názory zde zmíněné můžeme považovat za velmi blízké i Jaroslavu Bořitovi z Martinic, jelikož před odmítnutím podepsání té „Amnestie“ se „jednomyslně namluvili, snesli.“⁹⁸ Nepodepsání Amnestie ve svých pamětech zdůvodnil Slavata i větou, která zavání duchem náboženské svobody, a to konkrétně: „Víra pak jest vnitřní cnost a dar samého Pána Boha všemohoucího, kterouž jeden člověk druhému, bez obzvláštního ducha svatého osvícení, sám od sebe dáti nemůže,“ avšak nenechme se zmylit, zde se jedná pravděpodobně o účelovou argumentaci. Samotné prohlášení není v rozporu s tradičními hodnotami katolictví a snad dokresluje Slavatovu konverzi před lety, jež pravděpodobně učinil především z vnitřních důvodů.⁹⁹

Slavata vnímal Majestát v několika rovinách, zcela jistě v duchovní, ale neopomíjel ani rovinu politickou. Chápal jeho vydání jako narušení starých pořádků. Tímto neoprávněným činem laických činitelů bylo království uvrženo do zlých časů.¹⁰⁰ Dalo by se obrazně tvrdit, že to pro něj byl začátek *umírajícího času*. Zároveň vnímal hrozící nebezpečí, že se stavové nezastaví u požadavku náboženské svobody,

Josef VÁVRA, *Katolíci a sněm český roku 1608 a 1609*, Sborník historického kroužku 1, 1893, s. 17; J. HRDLIČKA, *Víra a moc*, s. 280.

95 J. JIREČEK (ed.), *Paměti I.*, s. 409.

96 Tamtéž, s. 409.

97 Tamtéž, s. 409.

98 Tamtéž, s. 409, 414.

99 Tamtéž, s. 414.

100 Tamtéž, s. 57.

ale budou chtít více svobod obecně.¹⁰¹

Slavatův pohled na Majestát ovlivnil jeho politické postavení, jelikož se dostal do pozice „zjevného nepřítel všem stavům pod obojí.“¹⁰² Dokonce jeden pražský měšťan a jeho bývalý preceptor mu měl sdělit, že „světské hanby a posměchu svého“ nabyde, pakliže by nepodepsal. Tudíž výhrady k Majestátu znamenaly pro budoucího nejvyššího kancléře i pokles jeho sociálního kapitálu v rámci stavovské obce.¹⁰³

Přímé zdroje Slavatových názorů na Rudolfův majestát nám zůstávají nejasné. Jedním z nich by mohlo být i kázání *De concordia religionis in regno Bohemiae constituenda*, které na Zelený čtvrtek 16. dubna 1609 v chrámu sv. Víta pronesl Caspar Arsenius von Radbuza (?).¹⁰⁴ Zdůrazňoval nutnost jednoty ve víře a kritizoval smířlivý postup. Řešení spatřoval ve vykořenění hereze z království. V klíčové době zápasu o charakter náboženských poměrů v Čechách si jej vyslechli představitelé katolické církve a aristokracie stejného vyznání.¹⁰⁵ Arsenius zastával myšlenku monokonfesijní společnosti, jež propagoval ve svém kázání v kritických dnech před vydáním Majestátu. Tato myšlenka však byla jediná, jež zaručovala náboženskou harmonii v tehdejší Evropě – jak v protestantském, tak v katolickém světě.¹⁰⁶ Text kázání, v němž svými argumenty formuloval postoj radikálních katolíků, vyšel o čtrnáct dní později dokonce tiskem.¹⁰⁷ Není náhoda, že v předmluvě autor tisk věnoval právě Slavatovi.¹⁰⁸

Druhým z možných zdrojů Slavatova postoje k Majestátu by mohly být i dobové polemiky uveřejněné formou tištěných letáků. Procísařské polemiky však na rozdíl od Slavaty osobně často lidmi jiného vyznání pohrdaly.¹⁰⁹ S blížícím se stavovským povstáním katolické dobové letáky čím dál více označovaly prosazování jedné víry, a to té katolické, jako prvek dobré správy státu panovníkem.¹¹⁰

Slavatův postoj k Majestátu ovlivnil i pohled barokní historiografie na tento počátek epilogu stavovského státu v Čechách. Stalo se tak především díky dochování jeho historického spisování, ze kterého čerpali také historikové českého baroka,

101 Tamtéž, s. 288; J. MUK, *Vilém Slavata o Majestátu*, s. 138; J. VÁVRA, *Katolíci a sněm*, s. 13.

102 J. JIREČEK (ed.), *Paměti I.*, s. 409.

103 J. JIREČEK (ed.), *Paměti I.*, s. 410.

104 Jiří MIKULEC, *Der Majestätbrief im denken der katholischen Barockgesellschaft in Böhmen*, in: Jaroslava Hausenblasová – Jiří Mikulec – Martina Thomsen (edd.), *Religion und Politik im frühneuzeitlichen Böhmen. Der Majestätbrief Kaiser Rudolfs II. von 1609*, Stuttgart 2014, s. 228.

105 Tamtéž, s. 229.

106 Tamtéž, s. 236.

107 Tamtéž, s. 228.

108 Tamtéž, s. 230.

109 Jana HUBKOVÁ, *Der Majestätbrief und seine Rolle in den Flugblattpolemiken des ersten Drittels des 17. Jahrhunderts*, in: Jaroslava Hausenblasová – Jiří Mikulec – Martina Thomsen (edd.), *Religion und Politik im frühneuzeitlichen Böhmen. Der Majestätbrief Kaiser Rudolfs II. von 1609*, Stuttgart 2014, s. 212.

110 Tamtéž, s. 209.

např. Bohuslav Balbín. Pro ně, stejně jako pro Viléma Slavatu, tak vedla přímá cesta od vydání Majestátu až k Bílé hoře. Z dalších radikálních katolíků se dostalo v období baroka uznání Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic, kterého zařadil Jan Tanner při rozšiřování díla svého bratra Albrechta Chanovského (*Vestigium Boemie Piae*) do kapitoly „Pii homines“ a chválil jej za odmítnutí Majestátu. Stejně tak byl kancléř oslavován jako nejvýraznější představitel katolického tábora dalšími barokními historiky.¹¹¹ Naopak třetí protagonistu radikální katolické strany, Jaroslav Bořita z Martinic, snad vlivem málo dochovaných pramenů ustoupil v době baroka do pozadí výkladu sporu o Majestát.

Katolíci mezi českou šlechtou na počátku 17. století tvořili menšinu. V klíčové době zápasu o Majestát se ještě rozdělili na umírněné, tedy ochotné se s protestanty dohodnout, a radikální, kteří požadavek náboženské svobody odmítali. Smírlivé katolíky spojovala osoba nejvyššího purkrabího Adama ze Šternberka a patřil mezi ně například i Adam mladší z Valdštejna. Bigotní skupinu tvořila trojice Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, Jaroslav Bořita z Martinic a také náš protagonista Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka. Ten z trojice přísných katolíků vyčnívá především dochovanou pramennou základnou a zejména svým tzv. historickým spisováním.

Všichni tři zmínění přesvědčení katolíci šlechtici byli svým postojem oproti většině tehdejší české šlechty výjimeční. Přestože je pojil stejný politický program, byl každý z nich veden ke svým postojům různými vlastními pohnutkami. V případě Jaroslava Bořity z Martinic víme o jeho motivacích naprosté minimum. Lobkovic nám aspoň částečně poodhalil svůj pohled na Majestát ve své apologii, kterou reagoval na stížnost stavů. Zároveň se v něm střetávala potřeba silného vladaře rozhodně prosazujícího katolickou víru a zemský patriotismus s respektem ke starým pořádkům v království.

Slavatova interpretace Majestátu odpovídala jeho přísně katolickému smýšlení stejně jako u zbylých dvou z bigotního tria.¹¹² Myšlení Viléma Slavaty se tak nalézá přesně v novozákonních intencích katolické potridentské církve. Byl přesvědčen o tom, že Majestát není řešením problémů, naopak ke spoustě z nich v budoucnu zavdává.¹¹³ Svůj postoj shrnul ve svých pamětech výstižně: „In suma tím majestátem jiné scestné náboženství mimo katolické se approbiruje, konfirmuje a schvaluje, mnohé věci se nařizují, na velkou ujmu důstojenství a mocnosti J. M. královské, a prikazuje se všem stavům království českého nyní i budoucím, aby je, stavy pod obojí, při tom všem zouplna zůstavili a chránili.“¹¹⁴

Pro Viléma Slavatu patřilo vydání Rudolfova Majestátu k nejvýznamnějším dějnotvorným momentům, které zažil, o čemž svědčí i množství pozornosti, které této předešlé stavovského povstání věnuje ve svém spisování. Větší pochopení

111 Tamtéž, s. 234–236.

112 J. HRDLIČKA, *Víra a moc*, s. 284.

113 J. HRDLIČKA, *Slavatova obrana*, s. 240.

114 J. JIREČEK (ed.), *Paměti I.*, s. 391.

pro vyznavače ostatních konfesí, jaké by se dalo u bývalého konvertity očekávat, v jeho názorech na Majestát zcela chybělo a v kontextu Slavatova jednání s jin-dřichohradeckými měšťany o něčem takovém nemůžeme vůbec hovořit.¹¹⁵ Jeho jednotlivé výtky směřovaly především ke vměšování se profánních osob do sakrálních záležitostí a k narušování pokoje v království, jehož garantem se napříště měl v náboženských otázkách stát ustanovený sbor defenzorů, což se dotklo Slavatovy cti, jakožto českého šlechtice katolického vyznání. Rudolfův majestát byl tak pro Viléma Slavatu zcela nepřijatelný.

Spíše než procísařská propaganda pravděpodobně formovala Slavatův názor slova katolických duchovních. Mezi ně patřilo např. i kázání *De concordia religionis in regno Bohemiae constituenda*. To přednesl na Zelený čtvrtek 16. dubna 1609 v chrámu sv. Víta Caspar Arsenius von Radbuza a formuloval v něm základní body bigotně katolického postoje. V pozdějších monokofesijních Čechách se Slavatovy názory na Rudolfův majestát propsaly do barokní historiografie, a to díky dochovaným a v té době katolickým historikům známým pamětem tohoto šlechtice. Právě Slavatův názor na Majestát a jeho jednání v době krize roku 1609 svým dílem přispěly k obrazu Viléma Slavaty jako katolického radikála v české historické paměti.

Resumé:

Vilém Slavata of Chlum and Košumberk came from a humble background but achieved a spectacular career. His climb was accelerated by the defeat of the Estates' Revolt, one of the causes of which was the Letter of Majesty. This article focuses on Slavata's views on this document and tries to reveal what he considered most unsatisfactory about this privilege of the emperor Rudolf II. The text places Vilém Slavata's attitude in the context of the Czech aristocratic society of the early 17th century. It reflected on his possible sources and also highlighted his later life. Although it is a modest work, it reveals the political and religious mentality of an important protagonist of the White Mountain period who remained loyal to the imperial side. Slavata saw the promulgation of the Letter of Majesty as a key moment on the way to the Estates' Revolt. His main objections were twofold: the interference of secular authorities in religious questions and the disruption of the old order in the kingdom. The text shows that Slavata's attitude towards the Letter of Majesty was shaped by his Catholicism, to which he had converted years earlier. Slavata's strict opposition to religious tolerance and his concern for the position of the Catholic camp in the kingdom made it impossible for him to assess the majesty objectively and led to his categorical rejection of it.

Vojtěch Kuna

Student dvouoboru historie (ÚČD FF UK) – archivnictví (KPVHAS FF UK), specializuje se na českou šlechtu především v období raného novověku.

115 J. HRDLIČKA, *Víra a moc*.